

Laudato Si'

A pápa rendszerellenes enciklikája

Ferenc pápa „ökológiai enciklikájának” – akár vallási, etikai, szociális vagy politikai nézőpontból tekintjük – jelentősége világraszóló. Tekintetbe véve a katolikus egyház hatalmas befolyását világszerte, döntő hozzájárulás a kritikus ökológiai tudat fejlesztéséhez. Lelkesedéssel fogadták a környezet igazi védői; ám nehézségeket támasztott és elutasításra talált a vallásos konzervatívok, a tőke képviselői és a „piaci ökológia” ideológusai között. E roppant gondolatgazdag és sokrétű dokumentum a zsidó-keresztény hagyomány új értelmezésével áll elő, szakítást javasol a „világ fölötti uralom prometeuszi álmával”, s mélyreható, radikális elmélkedés az ökológiai válságról. A főlzabادلás teológiájának számos aspektusa szolgál ihlető forrásul, nevezetesen az ökoteológus Leonardo Boff nézetei, közülük is kiváltképp a „föld kiáltása” és a „szegények kiáltása” elválaszthatatlan társítása.

A következő rövid megjegyzésekben arra törekedtem, hogy hangsúlyozzam az enciklikának azt a vetületét, a *rendszerellenes* jellegét, amely magyarázatot ad rá, miért váltott ki ellenállást a fönnálló gazdasági és médiahatalomból.

Ferenc pápa számára az ökológiai katasztrófák és a klímaváltozás nem pusztán az egyének magatartásának következményei, jóllehet ez utóbbiak is közrejátszanak bennük; hanem a *termelés és fogyasztás jelenlegi modelljeinek* folyamányai. Bergoglio nem marxista, s a „kapitalizmus” szó egyáltalában nem fordul elő a pápai körlevélben. De nagyon világos számára, hogy korunk drámai környezeti problémái a *globális rendszert* alkotó „mai globalizált gazdaság fogaskerekeinek” eredménye, egy olyan gépezet, amely „a kereskedelmi kapcsolatok és a tulajdonszerkezet visszas *rendszere*”. (Kiemelés tőlünk.)

Melyek e Ferenc pápa szemében „visszas rendszer” jellemzői? Leginkább attól visszas ez a rendszer, hogy benne „a vállalatok szük érdekei és a megkérdőjelezhető gazdasági racionalitás” járnak elől, s egy olyan *instrumentális logika* az irányadó benne, amelyik egyedüli céljának a profit maximalizálását tekinti. Ám „A haszonmaximalizálás elve, mely általában minden egyéb szempont figyelembevételétől elkülönül, a gazdaság fogalmi

eltorzítása: ha növekszik a termelés, kevéssé számít, hogy az a jövőbeli erőforrások vagy a környezet egészségének kárára történik.” Ez a torzulás, ez az etikai és szociális fonákság nem egyedül valamelyik ország sajátja, hanem az ő szavaival szólva, egy olyan „világrendszer”, amelyben a spekuláció és az anyagi haszon hajszolása áll első helyen; ezek pedig általában figyelmen kívül hagyják az összefüggéseket, valamint az emberi méltóságra és a környezetre gyakorolt hatásokat. Így világosan megmutatkozik, hogy a környezet pusztulása, valamint az emberi és etikai hanyatlás szorosan összefügg.” (Kiemelés tőlünk.)

A rendszer visszasságainak egyéb jellemzői közt láthatjuk a korlátlan növekedés, a fogyasztás, a technokrácia, a pénzügyi teljehatalom iránti megszállottságot és a piac istenítését. Ezek pusztító logikája mindent a piacra és „a pénzügyi költség-haszon elemzésre” redukál. Tudjuk azonban, hogy „a környezet azon javak egyike, amelyeket nem lehet a piac mechanizmusai révén megfelelően védelmezni vagy előmozdítani”. A piac képtelen arra, hogy számításba vegyen *kvalitatív* – etikai, szociális, emberi vagy természeti – értékeket; más szóval: „minden számítást meghaladó értékeket”.

Amiként a legutóbbi bankválságból kiviláglott, a spekulatív fináncctőke „abszolút” hatalma lényeges része a rendszernek. Az enciklika ehhez fűzött kommentárja kendőzetlen és demisztifikáló:

A bankok minden áron való megmentése – melynek árát a lakossággal fizetik meg – azon határozott döntés nélkül, hogy felülvizsgálják és megreformálják az egész rendszert, ismét csak a pénz feltétlen uralmát erősíti meg, aminek nincs jövője és csak új válságot szül egy hosszú, költséges és látszólagos gyógy mód után. A 2007–2008-as pénzügyi válság alkalmat adott egy olyan új gazdaság kialakítására, amely jobban figyelembe veszi az erkölcsi alapelveket, továbbá a spekulatív pénzügyi tevékenység és a virtuális vagyon új szabályozására. De nem született olyan válasz, amely odavezetett volna, hogy újragondolják a világot ma is irányító elavult kritériumokat.

A globális rendszernek ez a fonák dinamikája, amely „a világot ma is irányítja”, ez fullasztott kudarcba minden nemzetközi környezetvédelmi csúcstalálkozót: „Túl sok a saját érdek, és a gazdasági érdekek nagyon könnyen elérik, hogy fölébe kerüljenek a közjónak, és meghamisítsák az információkat azért, hogy terveiket ne érje hátrány.” Ameddig nagyhatalmú gazdasági csoportok parancsolatai dominálnak, „csak néhány felszínes szónoklatot, elszigetelt emberbaráti tettet és a környezetre való odafigyelés felmutatására irányuló erőfeszítést lehet várni, de valójában a társadalmi szervezetek bármely kísérletét a dolgok megváltoztatására romantikus álmódosók által okozott kellemetlenségnek vagy leküzdendő akadálnak fogják tartani”.

Michael Löwy

Ilyen körülmények között radikális bírálatot fogalmaz meg az enciklika „a felelősök”, az uralkodó elitek, a rendszer konzerválásában érdekelt oligarchák felelőtlenségéről az ökológiai válság vonatkozásában:

Úgy tűnik, hogy sokan azok közül, akik több erőforrással és gazdasági vagy politikai hatalommal rendelkeznek, leginkább a problémák elkenődésére vagy a tünetek elrejtésére törekszenek, és csupán csökkenteni próbálják az éghajlatváltozás néhány kedvezőtlen hatását. Számos tünet arra utal, hogy ezek a hatások egyre kedvezőlenebbek lehetnek, ha továbbra is a jelenlegi termelési és fogyasztási modellt alkalmazzuk.

Bolygónk ökológiai egyensúlya tönkretételének drámai folyamatával és a példátlan fenyegetéssel szembesülve, amit a klímaváltozás jelent, mit javasolnak a kormányok vagy nemzetközi képviselőitek (IMF, Világbank stb.)? Az ő javallatuk az az unos-untalan hangoztatott „fönntartható fejlődés”, egy olyan fogalom, amely a jelentésében immáron egyre csak üresebb és üresebb, valóságos *flatus vocis*, amiként a középkori tudósok mondanák. Ferenc nem fűz illúziókat e technokratikus kódósításhoz: „a fenntartható növekedésről szóló diskurzus gyakran félrevezető és felmentő eszközzé válik, amely elnyeli a környezetvédelmi diskurzus értékeit a pénz és a technokrácia logikáján belül, a vállalatok társadalmi és környezeti felelősége pedig gyakran olyan tevékenységekre szűkül, amelyek marketingjüket és arculatépítésüket szolgálják.”

A technokrata finánc-oligarchia által javasolt konkrét módszerek, például az úgynevezett „széndioxid-piacok”, tökéletesen hatástalanok. Ferenc pápa maró kritikája erről az álmegoldásról az enciklika egyik legfontosabb fejtegetése. A bolíviai püspöki konferencia egyik határozatát idézve, azt írja Bergoglio:

A „széndioxid-kibocsátási kvóta” adásvételének stratégiája újfajta üzérkedéshez vezethet, és nem biztos, hogy az üvegházhatású gázok globális kibocsátásának csökkentését szolgálja. Ez a rendszer gyors és egyszerű megoldásnak tűnik, a környezetvédelem melletti elkötele-

zettség látszatával, de semmiképpen sem jelenti a helyzet által megkívánt radikális változtatást. Inkább kibúvóként szolgálhat, amely lehetővé teszi egyes országok és ágazatok túlzott fogyasztásának fenntartását.

Az olyan passzusok, mint ez is, magyarázzák a *Laudato Si'* iránti lelkesedés elmaradását „hivatalos” körökben s a „piaci ökológia” (avagy „zöld kapitalizmus”) támogatói részéről.

Ferenc, aki mindig összeköti az ökológia kérdését a társadalmi kérdéssel, radikális rendszabályok és mélyreható változások szükségét bizonygatja avégett, hogy csakugyan szembe tudjunk nézni e kettős kihívással. Ennek fő akadálya a rendszer „visszás” természete: „A logika, amely megnehezíti, hogy drasztikus lépésekre szánjuk el magunkat a globális felmelegedés tendenciájának megfordítására, ugyanaz, amely megakadályozza, hogy elérjük a szegénység felszámolásának célját.”

Igencsak érdekes, hogy a pápa meghívta Naomi Kleint 2015 júniusában Rómába, a *Laudati Si'* ügyében rendezett konferenciára. Alighanem az első eset, hogy – amiként a hivatalos egyházi sajtó írta – „egy világi zsidó feministát” meghívtak egy vitára a Vatikánba. A meghívott pedig, az enciklika jelentőségét méltatva, azt írja: „Ha a világ egyik legrégebb és leginkább hagyományörző intézménye képes olyan radikálisan és olyan gyorsan megváltoztatni tanításait és szokásait, ahogyan Ferenc próbálja, akkor mindenféle-fajta újabb és rugalmasabb intézmények is bizonyára képesek a változásra.”

Míg a *Laudato Si'* diagnózisa az ökológiai válságról lenyűgözőn világos és koherens, az általa javasolt cselekvések már korlátozottabbak. Igaz, hogy a körlevél számos javaslata hasznos és szükséges, mint például: „Támogatni lehet olyan együttműködési vagy közösségi szervezeti formákat, amelyek megvédik a kistermelők érdekeit, és megóvják a helyi ökoszisztémákat a kifosztástól.” Igen jelentős fölismerése az enciklikának annak szükségessége, hogy a fejlettebb társadalmakban „azt is meg kell gondolni, hogy csökkentjük egy kicsit a sebességet, ésszerű határokat húzzunk, sőt hogy visszaforduljunk, mielőtt késő lenne”; vagy más szavakkal mondván: „elérkezett az idő, hogy elfogadjunk bizonyos mértékű csökkenést a világ egyes részein, és arra fordítsunk erőforrásokat, hogy a világ más részein egészséges növekedés mehessen végbe”.

Ám éppen ezek a „radikális intézkedések” hiányoznak jelenleg, ahogy Klein is hangsúlyozza legutóbbi, *This Changes Everything* (*Ez mindent megváltoztat*) című könyvében. Klein azt követeli, hogy szakítsunk, még mielőtt túl késő lesz, a fosszilis fűtőanyagokkal (szén, olaj), hagyjuk ezeket a föld méhében. Nehéz elgondolni egy olyan átmenetet, amelyik túllép a mai fonák termelési és fogyasztási struktúrákon anélkül, hogy olyan establishment-ellenes kezdeményezésekkel társulna, amelyek kérdésessé tennék a magántulajdont, és kérdőre vonnák, példának okáért, a fosszilis fűtőanyagokat árusító multinacionális vállalatokat (BP, Shell, Total stb.).

Igaz, a pápa szól arról, hogy szükség van „olyan nagy stratégiákban való gondolkodásra [...], amelyek hatékonyan megállítják a környezet rombolását és ösztönzik a *gondoskodás kultúráját*, mely az egész társadalmat átítatja”, ámde épp az ilyen stratégiák alaposabb kifejtése hiányzik az enciklikából.

Bergoglio, belátván, hogy „a világ jelenlegi rendszere több szempontból fenntarthatatlan”, globális alternatívát keres, amit ő „ökológiai kultúrának” nevez, egy olyan változást, amelyet „nem lehet leszűkíteni olyan sürgős és részleges válaszok sorozatára, amelyeket a környezet pusztulásával, természeti tartalékok kimerülésével és a környezetszennyezéssel kapcsolatban felmerülő problémákra adunk. Egy másfajta szemléletre, gondolkodásra, politikára, oktatási programra, életstílusra és a spiritualításra lenne szükség; olyanra, amely ellenállóvá tud tenni az technokratikus paradigma előrenyomulásával szemben.” Ámde kevés jele van egy olyan új gazdaságnak, egy új társadalomnak, amelyik megfelel ennek az ökológiai kultúrának. Nem azt kérjük a pápától, hogy adoptálja az ökoszocializmust, de azért a jövőt illető alternatívája igencsak elvont.

Ferenc pápa támogatja a latin-amerikai egyházak kimondott célját, amely „a legszegényebbek első helyre helyezése”. Az enciklika világosan leszögezi ezt, mint az egész földkerekségre érvényes parancsolatot: „A világ társadalmának jelenlegi körülményei között, amikor nagyon sok az igazságtalanság és egyre több az emberi alapjogoktól megfosztott, kidobhatónak ítélt ember, a közjó alapelve közvetlenül – logikus és elkerülhetetlen következményként – szolidaritásra való felszólítással és a legszegényebbek első helyre helyezése melletti elkötelezettséggé válik.”

Csakhogy az enciklikában a szegény nem jelenik meg saját fölszabadítása főszereplőjeként, ami a legfontosabb része a fölszabadulás teológiájának. A szegények, parasztok és őslakos csoportok harca az erdők, a víz és a föld védelmében a multik és az agrobiznisz ellen: olyan témák, amelyek nagyon hiányoznak a *Laudato Si'*-ből. Ferenc nemrég szervezett ugyan egy találkozót – első ízben a katolikus egyház ezeréves történetében – a társadalmi mozgalmakkal: ez történelmi jelentőségű esemény. Mindazonáltal az enciklikában kevés utalás található a társadalmi mozgalmakra, amelyek főszerepet visznek a klímaváltozás elleni harcban, úgymint a Via Campesina, a Climate Justice és a Társadalmi Világforum.

Természetesen, ahogy Bergoglio is hangsúlyozza az enciklikában, nem az egyház földadata helyettesíteni a politikai pártokat, előterjeszteni a társadalmi változás programját. A *Laudato Si'* – a válság rendszerellenes elemzésével, s ahogy összeköti az elválaszthatatlant: a szociális kérdést a környezetvédelemmel, „a szegények kiáltását” „a föld kiáltásával” – nehezen túlbecsülhető hozzájárulás azokhoz az eszmékhez és cselekvésekhez, amelyek nélkül a természeti világ és az emberiség nem kerülheti el a katasztrófát.

(Fordította: Csala Károly)